

Klaudia Cenda-Miedzińska*

STANOWISKO AFGANISTANU WOBEC PRZYJĘCIA INSTRUMENTÓW MIĘDZYNARODOWEJ OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA, CZ. II: LATA 1973–1989

Streszczenie

Artykuł stanowi drugą część cyklu opracowań ukazujących drogę, jaką pokonał Afganistan na rzecz przyjęcia międzynarodowego instrumentarium ochrony praw człowieka. Na podstawie aktów prawa krajowego i międzynarodowego, a także źródeł historycznych dokonano analizy uwarunkowań, które w okresie funkcjonowania Republiki Afganistanu doprowadziły do przyjęcia bądź odrzucenia przez państwo międzynarodowych traktatów dotyczących praw człowieka. Głównym celem badawczym jest ukazanie zmian na arenie politycznej państwa i wewnętrznego porządku prawnego, które warunkowały przystąpienie do międzynarodowego instrumentarium ochrony praw człowieka. Szczególną uwagę poświęcono sytuacji państwa w kontekście stosunków międzynarodowych, w tym wpływu Związku Radzieckiego na rządy Afganistanu.

Słowa kluczowe: Afganistan, prawa człowieka, prawo międzynarodowe, Związek Radziecki

Wstęp

U schyłku istnienia Królestwa Afganistanu obowiązywała konstytucja z 1964 roku, wprowadzająca monarchię konstytucyjną w stylu zachodnim, ze znaczącym trójpodziałem władzy, w której traktaty międzynarodowe podpisywał król, a ratyfikował parlament¹. Ustawa zasadnicza gwarantowała m.in. nienaruszalność i niezbywalność wolności i godności człowieka, wolność wypowiedzi, zgromadzeń, edukacji, prawo do pracy i opieki zdrowotnej, prawo do odszkodowania za błędy administracji. Mimo iż forma ujęcia praw człowieka w dużej mierze była wzorowana na rozwiązaniach zachodnich, to trzeba pod-

---

* Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, e-mail: klaudia.cenda-miedzinska@up.krakow.pl, ORCID: 0000-0002-8281-5435.

¹ Assasi Qanun, 9 Mizan 1343 (1964), art. 9.9-10, 64.

kreślić, iż w dalszym ciągu Afganistan miał do czynienia z dwoistością porządku prawnego, bowiem oprócz prawa państwowego, konstytucja dopuszczała stosowanie orzecznictwa szkoły *hanafi*. Tym samym równe prawa i obowiązki poddanych podlegały ograniczeniom zgodnie zarówno ze stanowionym państwowym prawem świeckim, jak i prawem szariatu².

W przeddzień upadku królestwa Afganistan pozostawał stroną *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*, *Protokołu o zmianie Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi*, zawartej w Genewie dnia 30 września 1921 r. oraz *Konwencji o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi*, zawartej w Genewie dnia 11 października 1933 r., czterech konwencji genewskich, a także *Uzupełniającej Konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa*. Nie przystąpił jednak do paktów praw człowieka z 1966 roku dającym początek ciałom traktatowym.

Mimo zmian w rządzeniu wprowadzonych nową konstytucją i podejmowanych zobowiązań międzynarodowych w obszarze praw człowieka coraz więcej ugrupowań czuło pewien niedosyt i domagało się znacznie poważniejszych i radykalnych reform, co w konsekwencji doprowadziło do upadku monarchii. Niniejszy artykuł stanowi drugą część cyklu opracowań ukazujących drogę, jaką pokonał Afganistan od momentu odzyskania niepodległości do czasów współczesnych na rzecz przyjęcia międzynarodowego instrumentarium ochrony praw człowieka. Przedstawiona analiza obejmuje okres od momentu upadku Królestwa Afganistanu w 1973 roku do chwili wyprowadzenia wojsk radzieckich z Afganistanu w 1989 roku.

Podstawową kwestią jest próba odpowiedzi na pytania: jaki wpływ na rządy Afganistanu miała polityka Związku Radzieckiego oraz jakie zmiany na arenie politycznej państwa i wewnętrznego porządku prawnego warunkowały przystąpienie do międzynarodowego instrumentarium ochrony praw człowieka. W badaniach wykorzystano metodę analizy treści, która umożliwiła wskazanie politycznych, prawnych i religijnych uwarunkowań przyjęcia międzynarodowych traktatów z obszaru praw człowieka w latach 1973–1989. W tym celu odwołano się do źródeł historycznych, aktów prawa krajowego (m.in. konstytucji, kodeksu karnego i cywilnego) oraz aktów prawa międzynarodowego.

---

² Por. *ibidem*, art. 2, 25–26, 30–37, 69, 102. Problematyka prawa szariatu vs. zachodnia koncepcja praw człowieka, *pasztunwali*, została omówiona w: K. Cenda-Miedzińska, *Stanowisko Afganistanu wobec przyjęcia instrumentów międzynarodowej ochrony praw człowieka*, cz. I: lata 1919–1973, „Polityka i Społeczeństwo”, 2021, nr 2, s. 16–33.

Polityka Związku Radzieckiego wobec Afganistanu

Patrząc przez pryzmat wpływów i własnego bezpieczeństwa narodowego, Sowieci wykazywali dość duże zainteresowanie Afganistanem i począwszy od lat 50. udzielali mu pomocy gospodarczej oraz wojskowej. W 1973 roku Mohammad Daud Khan doprowadził do zamachu stanu, w którym wzięli udział młodszy oficerowie armii wyszkoleni w Związku Radzieckim. Fakt ten spowodował liczne spekulacje, jakoby zamach był prosowiecki, kierowany przez komunistów, a nawet planowany przez sowiecką ambasadę. Tę teorię podsyczał fakt bliskiej współpracy Dauda z ZSRR z okresu, kiedy piastował stanowisko premiera (lata 1953–1963)³.

Związek Radziecki był pierwszym państwem, który uznał nową Republikę Afganistanu⁴. Mimo dobrych, wcześniejszych relacji z Sowietami, Daud starał się jednak zmniejszyć zależność od ZSRR na rzecz wzmocnienia powiązań Afganistanu z innymi państwami, głównie Iranem i Pakistanem. Z czasem lewicujących członków swojego rządu i urzędników odsuwał od władzy albo kierował na inne stanowiska za granicą. I choć otwarcie nie zajął stanowiska antykomunistycznego, to kierunek jego polityki wskazuje, że charakter rządów nie był komunistyczny ani prosowiecki w pełnym tego słowa znaczeniu. To nie stanowiło jednak większego problemu dla Związku Radzieckiego, który w owym czasie prowadził z Afganistanem wymianę handlową⁵ i nie ograniczył pomocy i wsparcia wojskowego.

Proklamowanie w 1978 roku Ludowo-Demokratycznej Republiki Afganistanu spotkało się z ciepłym przyjęciem przez Leonida Breżniewa, który w trakcie swojego przemówienia wygłoszonego we wrześniu w Baku poinformował, iż wyniku rewolucji ludowej została ustanowiona Demokratyczna Republika Afganistanu⁶. (W materiałach źródłowych i literaturze przedmiotu funkcjonują obie nazwy: Ludowo-Demokratyczna Republika Afganistanu – *People's Democratic Republic of Afghanistan*⁷

³ A. Hyman, *Afghanistan Under Soviet Domination 1964–1981*, New York 1982, s. 64.

⁴ *Protocol signed*, „Pravda”, 21.07.1973, s. 1 [w:] *Current Digest of the Soviet Press*, 29.08.1973, s. 25.

⁵ Trade agreement for 1976–1980 between the USSR and Afghanistan, signed 18 June 1976 in Moscow (VT 1976, nr 9, s. 50).

⁶ T. Crump, *Brezhnev and the Decline of the Soviet Union*, New York 2014, s. 190.

⁷ *People's Democratic Party of Afghanistan, Central Committee, Political Bureau. Report by Nur Mohammed Taraki, General Secretary of PDPA CC, Presented to the Historical Plenum of Central Committee of the People's Democratic Republic of Afghanistan held on the Sixth of Qaus 1357 (28 November 1978), Kabul* [w:] A. Arnold, *Afghanistan. The Soviet invasion in perspective*, Stanford 1985, s. 171; V. Prashad, *The Darker Nations. A Biography of the Short-Lived Third World*, New Delhi 2007, s. 281.

oraz Demokratyczna Republika Afganistanu – *Democratic Republic of Afghanistan*⁸). Udział ZSRR w rewolucji sauryjskiej, która doprowadziła do obalenia Dauda, nie był do końca tak jednoznaczny. Z jednej strony, widać było obecność w tym czasie agentów KGB w Kabulu oraz oficerów radzieckich przy wojskowej części lotniska, z drugiej strony, ambasador radziecki przebywał wówczas poza stolicą Afganistanu⁹. Mimo iż oficjalnie stosunki między Afganistanem a Sowietami były poprawne, można wysnuć tezę, że pewną rolę Sowietci jednak odegrali w przewrocie. Powodem był fakt, że Daud dążył do osłabienia więzi ze Związkiem Radzieckim, krytykował jego działania w Rogu Afryki, a także planował aresztowanie liderów Ludowo-Demokratycznej Partii Afganistanu (LDPA).

Przejęcie władzy przez Tarakiego i objęcie przywódczej roli LDPA oznaczało nowy reżim, który nie spotkał się z przychylnością Afgańczyków. Przyczyniła się do tego socjalistyczna indoktrynacja na wzór ZSRR, reformy rolne, zmiana flagi, współpraca ze zbyt dużą ilością doradców sowieckich, aresztowania wśród opozycji, cenzura, sowiecka kontrola życia akademickiego. Aby wzmocnić panującą dyktaturę, Sowietci zdecydowali o zawarciu w grudniu 1978 roku traktatu o przyjaźni i współpracy z Afganistanem, który obejmował zwiększoną pomoc gospodarczą i współdziałanie na polu wojskowym¹⁰. Traktat ten nie pomógł jednak Tarakiemu w utrzymaniu władzy. Zastąpił go Hafizullah Amin, który, mimo że sprzeciwiał się próbom kontrolowania LDPA przez Sowietów, to jednak był świadomy braku możliwości uniezależnienia się od nich. Afganistan znalazł się bowiem w sytuacji, w której w ministerstwach pracowało ponad 1,5 tys. Rosjan, a ok. 4 tys. radzieckich oficerów odpowiadało za zapewnienie wsparcia z powietrza i wsparcia logistycznego. Kontrolowanie tak dużej liczby Sowietów przekraczało zatem możliwości afgańskich urzędników¹¹.

---

⁸ N.M. Taraki, *Basic Lines of Revolutionary Duties of Government Democratic Republic of Afghanistan*, tekst przemówienia radiowego z dnia 9 maja 1978 r. [w:] A. Arnold, *op. cit.*, s. 171; *Documents on the Soviet invasion of Afghanistan: e-Dossier no. 4*, Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, November 2001, zob. np.: *Soviet Defense Minister Ustinov, Report to CPSU CC on Mission to Afghanistan of Deputy Defense Minister Army-Gen. I.G. Pavlovskii*, 5 November 1979, s. 53; *CPSU CC Politburo Decisions on Afghanistan*, 7 February 1980, s. 61–62; *CPSU CC Politburo Decision on Afghanistan*, 10 April 1980, with report by Gromyko-Andropov-Ustinov-Zagladin, 7.04.1980, s. 65–67.

⁹ Szerzej zob. J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, Warszawa 2010, s. 306–307.

¹⁰ *Afghanistan – Union of Soviet Socialist Republic: Treaty of Friendship, Good-neighborliness and Cooperation*, signed 5 December 1978 in Moscow [w:] *International Legal Materials*, t. 19, Cambridge 1980, s. 1–3.

¹¹ J. Modrzejewska-Leśniewska, *op. cit.*, s. 328.

Po śmierci Tarakiego Sowieci zdecydowali o wysłaniu swoich wojsk do Afganistanu¹². Oficjalnie dążyli do zapewnienia bezpieczeństwa ZSRR, niemniej inne przyczyny są bardziej prawdopodobne, np.: chęć ekspansji, utrzymania prestiżu i wpływów politycznych, zapobieżenie utworzeniu republiki islamskiej, osiągnięcie korzyści gospodarczych. Potwierdzeniem tej tezy jest fakt, iż wraz ze wzrostem liczby wojsk stacjonujących w Afganistanie wszystkie aspekty rządzenia i sprawowania kontroli w państwie znalazły się pod nadzorem sowieckich doradców.

Inwazja nie tylko wzmocniła mudżahediński ruch oporu, ale również przyczyniła się do zwiększenia zagranicznego poparcia dla bojowników, płynącego przede wszystkim z USA, Chin, Iranu, Pakistanu i Arabii Saudyjskiej. Do czasu podjęcia przez Michaiła Gorbaczowa decyzji o wycofaniu wojsk radzieckich z terenu Afganistanu Sowieci i inne państwa bloku socjalistycznego pozostawały jedynym źródłem wsparcia dla Afganistanu. Rosjanie wpompowali w pomoc gospodarczą blisko 3 mld 311 mln dolarów¹³, niezliczoną ilość broni i siły roboczej w niekończącą się wojnę domową.

Przystępując do negocjacji pokojowych w 1988 roku, Sowieci nie zamierzali rezygnować ze swoich wpływów w Afganistanie. Powołując się na podpisane z władzami afgańskimi zobowiązania traktatowe, zamierzali kontynuować wsparcie rządu w Kabulu. USA uznały, że w takiej sytuacji zaprzestanie pomocy mudżahedinom spowoduje zaburzenie równowagi sił, dlatego amerykańska pomoc będzie tak długo obecna w Afganistanie, jak pomoc radziecka¹⁴.

Wewnętrzna sytuacja polityczno-prawna Republiki Afganistanu/Demokratycznej Republiki Afganistanu, warunkująca przystąpienie do międzynarodowego instrumentarium ochrony praw człowieka

Nieudane i nie zawsze popierane reformy króla Zahira powodowały wzrost sił opozycyjnych. Rozczarowanie i niezadowolenie z dotychczasowych rządów wykorzystał były premier Królestwa Afganistanu, Mohammad Daud Khan. Przez ponad rok dyskutował z różnymi ugrupowa-

---

¹² Directive No. 312/12/001 of 24 December 1979 signed by Ustinov and Ogarkov, History and Public Policy Program Digital Archive, A. A. Lyakhovskiy's *Plamya Afgana* (*Flame of the Afghanistan veteran*), Moscow 1999, Wilson Center, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org> (1.07.2022).

¹³ J. Modrzejewska-Leśniewska, *op. cit.*, s. 343.

¹⁴ *Afghanistan: The Forgotten War: Human Rights Abuses and Violations of the Laws of War Since the Soviet Withdrawal*, UNHCR, <https://www.refworld.org>, 1.02.1991 (15.07.2022).

niami i w konsekwencji, przy wsparciu lewicowych oficerów i frakcji Parczam, doprowadził w lipcu 1973 roku do bezkrwawego zamachu stanu, zniósł monarchię i ogłosił Afganistan republiką¹⁵. Do czasu uchwalenia przez Loya Jirgę nowej konstytucji w 1976 roku Daud realizował rządy dyktatorskie. Sytuacja uległa zmianie pod panowaniem Narodowej Partii Rewolucyjnej w Afganistanie, kiedy to urzeczywistniono rządy prezydenckie. Dwa lata później, gdy Daud podjął próbę rozluźnienia stosunków ze Związkiem Radzieckim, został obalony, a władzę przejęła Ludowo-Demokratyczna Partia Afganistanu pod przewodnictwem Nur Mohammeda Taraki. 30 kwietnia 1978 roku Taraki, łączący funkcje przewodniczącego Rady Rewolucyjnej Afganistanu, prezydenta i premiera, proklamował Ludowo-Demokratyczną Republikę Afganistanu. Pierwszym wiceprezydentem i wicepremierem został Babrak Karmal z frakcji Parczam, natomiast Hafizullah Amin z frakcji Chalk drugim w kolejności wiceprezydentem, wicepremierem i ministrem spraw zagranicznych. W wyniku starć między tą dwójką Amin doprowadził do przejęcia przez LDPA-Chalk wyłącznej kontroli nad polityką państwa.

Pod koniec lat 70. w Afganistanie próbowano tworzyć system prawny zgodny z socjalistyczną ideologią, polityką i gospodarką, wzorowany na systemie Związku Radzieckiego. Przywództwo LDPA wiązało się z wprowadzeniem w 1978 roku czterech reform, tj. regulacji dotyczącej tożsamości językowych, wprowadzania kredytów dla rolników w miejsce likwidowanego zastawu ziemi i zadłużenia powstałego na skutek brania na dotychczasowych zasadach pożyczek, reformy rolnictwa oraz uregulowania kwestii małżeńskich i rozwodowych. Ta ostatnia, ustanowiona dekretem nr 7 z dnia 17 października, była już siódmą, począwszy od 1921 roku, reformą związaną z życiem rodzinnym. Dotychczasowe ustawy (1921, 1926, 1934, 1949, 1960, 1971) łącznie z kodeksem cywilnym z 1977 roku nie obejmowały w sposób kompleksowy prawa rodzinnego. Przepisy były zbyt krótkie i dotyczyły niewielkiej liczby praktyk zabronionych lub zaleceń odnoszących się jedynie do powstrzymywania się od nich. Starano się ograniczyć małżeństwa dzieci, nadmierne wydatki związane ze ślubem, posagiem (*walwar*), darem ślubnym dla panny młodej otrzymywanym w momencie zawarcia związku małżeńskiego na wypadek rozwodu (*mahr*), poligamię. Prawo nie było jednak efektywne. Powodem był brak odpowiednich narzędzi do jego egzekwowania, a także stan rozwoju społeczeństwa¹⁶.

¹⁵ L. Dupree, „*Afghanistan under the Khalq*”, *Problems of Communism*, Washington 1979, s. 37–38.

¹⁶ K. Rastin-Tehrani, N. Yassari, *Max Planck Manual on Family Law in Afghanistan*, Heidelberg 2012, s. 7.

5 stycznia 1977 roku opublikowano *Kodeks cywilny*, który wzorowano w głównej mierze na przepisach prawa cywilnego pochodzących z różnych państw islamskich, w szczególności z Egiptu. Kodeks dopuszczał orzecznictwo szkoły *hanafi* w sytuacji braku stosownego przepisu prawnego. W przypadku braku przepisu prawa lub podstawowych zasad orzecznictwa hanafickiego sąd wydający werdykt miał obowiązek kierowania się zwyczajem powszechnym, pod warunkiem, że ów zwyczaj nie był sprzeczny z przepisami prawa lub zasadami sprawiedliwości¹⁷. Kodeks cywilny zawierał 2416 artykułów z zakresu m.in. prawa rodzinnego¹⁸, w tym małżeństwa (zawarcie związku, skutki, rozwiązanie, konsekwencje rozwiązania)¹⁹ i praw dziecka (m.in. opieki i kurateli)²⁰. Na regulacje dotyczące zdolności do czynności prawnych, warunków rejestracji małżeństwa i rozwodu, a także dowodów urodzenia, pokrewieństwa i zamieszkania miał wpływ francuski kodeks cywilny. W kwestii ustania małżeństwa przepisy czerpały ze szkoły orzecznictwa *maliki*, które jest bardziej liberalne niż *hanafi*²¹, dopuszczającego inne rozwiązania, tj. separację z powodu wady lub nieuleczalnej choroby męża, krzywdy wyrządzonej przez męża, niezapłaconych alimentów, a także nieobecności męża²². Prawo szariatu miało zastosowanie w karaniu przestępstw *hudud*²³, do których zalicza się *zina*²⁴, fałszywe oskarżenie o *zina*, kradzież, spożywanie napojów alkoholowych, rozbój, bunt i apostazję²⁵. *Kodeks karny*, opublikowany 7 października 1976 roku, stanowił, iż *hudud*, a także *qisas*²⁶ i *diyah*²⁷, będą orzekane zgodnie z przepisami islamskiego prawa *hanafi*²⁸. Utrzymująca się dwoistość porządku prawnego utrudniała przystąpienie do międzynarodowych aktów praw człowieka. Spór między prawem szariatu a zachodnią koncepcją praw

¹⁷ Civil Law of the Republic of Afghanistan, 15 Jadi 1355, art. 1–2 (O.G. 1355, nr 353).

¹⁸ *Ibidem*, art. 56–336.

¹⁹ *Ibidem*, art. 60–216.

²⁰ *Ibidem*, art. 217–336.

²¹ Szkoła *hanafi* dopuszcza rozwód sądowy tylko w przypadku impotencji lub kastracji męża.

²² *Ibidem*, art. 176–197.

²³ Przekroczenie granic ustanowionych przez Allaha.

²⁴ Cudzołóstwo.

²⁵ Awdah, *al-Tashri' al-Jina'i al-Islami*, t. 1, s. 79, t. 2, s. 345; A. Zahrah, *al-Uqubah*, Dar al-Fikr al-Arabi, Cairo, s. 56.

²⁶ Odpłata/odwet za naruszenie praw jednostki; dotyczy uszkodzenia ciała lub zabójstwa.

²⁷ Zadośćuczynienie, wynagrodzenie za szkodę, rekompensata.

²⁸ Penal Code of the Republic of Afghanistan, 15 Mizan 1355, art. 1 (O.G. 1355, nr 374).

człowieka dotyczył przede wszystkim praw kobiet, wolności wyznania oraz wolności od tortur.

Podejmowane w ówczesnym reżimie środki utrzymania władzy obejmujące socjalistyczną indoktrynację były sprzeczne z religijnymi, kulturowymi i ekonomicznymi praktykami Afgańczyków. Z tego powodu dochodziło do krwawo tłumionych protestów m.in. w Heracie, Jalalabadzie, Kabulu, twierdzy Bala Hissar. Po zamachu pałacowym, w trakcie którego na polecenie Hafizullaha Amina zabito Nura Mohammeda Taraki, zapadła decyzja o wkroczeniu wojsk radzieckich na tereny Afganistanu. Na miejsce Amina, który ogłosił się przewodniczącym Rady Rewolucyjnej Demokratycznej Republiki Afganistanu, powołano agenta KGB Babraka Karmala²⁹. Karmal nie cieszył się poparciem społeczności afgańskiej przede wszystkim dlatego, że poprosił Rosjan o pomoc w zażegnaniu konfliktu w państwie. Aby załagodzić sytuację, przewodniczący Rady Rewolucyjnej ogłosił, że będzie dążył m.in. do przywrócenia wolności i nienaruszalności osobistej, całkowitej amnestii dla więźniów politycznych, demokracji, bezpiecznego powrotu uchodźców i stworzenia rządu opartego na szerokim zapleczu³⁰. Wolność wyrażania opinii, zakaz karania bez podstawy prawnej, a także wolność zgromadzeń zagwarantowano w przyjętej w kwietniu 1980 roku tymczasowej konstytucji w postaci *Oşul-e asāsī-e jomhūrī-e demōkrātīk-e Afġānestān*, tj. *Podstawowych zasad Demokratycznej Republiki Afganistanu*³¹.

W praktyce realizacja obietnic Karmala i wykonywanie postanowień konstytucji wyglądały różnie. Niemniej ten proradziecki polityk, wspierany przez Moskwę, w konsekwencji ustanowił państwo świeckie w Afganistanie i doprowadził do podpisania przez Afganistan *Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet*, paktów praw człowieka, *Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej* oraz *Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*.

Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet kompleksowo traktuje wolność od dyskryminacji ze względu na płeć i wprowadza szereg standardów mających zapobiegać nierównemu tra-

²⁹ Ch. Andrew, O. Gordijewski, *KGB*, tłum. z ang. R. Brzeski, Warszawa 1997, s. 503.

³⁰ J. Modrzejewska-Leśniewska, *op. cit.*, s. 336.

³¹ The Fundamental Principles of the Democratic Republic of Afghanistan, Decision no. 3 dated 14 April 1980 of the Directorate of Revolutionary Council, Decree no. 78 dated 16 April 1980; Regarding the Fundamental Principles of the Democratic Republic of Afghanistan, Declaration dated 14 April 1980 of the Revolutionary Council of Democratic Republic of Afghanistan Regarding the Approval and Announcement of Fundamental Principles of the Democratic Republic of Afghanistan / Ministry of Justice.

towaniu kobiet i mężczyzn. Zobowiązuje ona państwo do podejmowania w dziedzinie życia politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego wszelkich kroków, łącznie z działaniami ustawodawczymi, dla zapewnienia kobietom pełnego rozwoju i awansu oraz posiadania i wykonywania praw człowieka oraz podstawowych wolności na równych zasadach z mężczyznami. Konwencja zapewnia równe prawa i obowiązki rodzicielskie niezależnie od tego, czy rodzice są małżeństwem, w sprawach dotyczących ich dzieci w zakresie obywatelstwa, opieki, kurateli, wychowania i przysposobienia oraz w zakresie innych podobnych instytucji, jeżeli prawo krajowe je przewiduje. Obliguje m.in. do poparcia tworzenia i rozwijania sieci instytucji zapewniających opiekę nad dziećmi, umożliwiając w ten sposób łączenie przez rodziców obowiązków rodzinnych z obowiązkami zawodowymi i udziałem w życiu publicznym. Nakłada również na państwa-strony obowiązek podjęcia wszelkich niezbędnych kroków i środków ustawodawczych w kierunku określenia dolnej granicy wieku zdolności do zawarcia małżeństwa, stanowiąc jednocześnie, iż przyrzeczenie małżeństwa oraz małżeństwo dziecka nie będą miały skutku prawnego³². Mimo iż już za czasów Dauda poczyniono pewne kroki na rzecz emancypacji kobiet, to nie wszyscy byli zwolennikami takiej polityki. Najbardziej przeciwni byli mułlowie i silni konserwatyści. Jednak wówczas do wystąpień antyrządowych doszło jedynie w Kandaharze. Konwencję otworzono do podpisu 18 grudnia 1979 roku, Afganistan złożył podpis 14 sierpnia 1980 roku, ale zmiany na arenie politycznej i dojście do władzy fundamentalistów spowodowały, że ratyfikacja nastąpiła po prawie 23 latach od momentu podpisania.

W okresie funkcjonowania Demokratycznej Republiki Afganistanu, 24 stycznia 1983 roku, państwo przystąpiło do paktów praw człowieka, przyjmując obowiązek przestrzegania ich i zagwarantowania wszystkim osobom znajdującym się na terenie Afganistanu praw I i II generacji, bez żadnej dyskryminacji z uwagi na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuację majątkową, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności. Równe prawo do korzystania ze wszystkich praw obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturalnych wymienionych w paktach

---

³² Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 r., art. 2, 9.2, 16.1(d)(f), 11.2(c), 16.2 (Dz.U. 1982, nr 10, poz. 71). Konwencja przyjęta Rezolucją 34/180 z dnia 18 grudnia 1979 r., w trakcie trwania 34. sesji (107 spotkanie plenarne) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych. Zob. UN General Assembly, Resolution A/RES/34/180 [w:] Official Records of the General Assembly of the United Nations, Thirty-fourth Session, Supplement No. 46 (A/34/46), s. 193.

zapewniono zarówno kobietom, jak i mężczyznom³³. Prawa I generacji, spisane w *Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych*, to prawa podstawowe (fundamentalne) przysługujące każdemu człowiekowi niezależnie od ustroju politycznego państwa, które wynikają z ludzkiej natury. Należą do nich:

- prawa związane z ludzką egzystencją, m.in. prawo do życia, wolność od tortur oraz niehumanitarnego, poniżającego traktowania albo karania, wolność od niewolnictwa, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego³⁴;
- prawa związane z prawnym funkcjonowaniem człowieka, m.in. prawo do informacji, prawo do osobowości prawnej, prawo do ochrony prawnej w postępowaniu sądowym³⁵;
- prawa związane z wolnością światopoglądu, m.in. wolność myśli, sumienia, wyznania, wolność słowa³⁶;
- prawa polityczne i obywatelskie, m.in. bierne i czynne prawo wyborcze, prawo do udziału w życiu publicznym, prawo stowarzyszania się³⁷.

Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych zawiera prawa II generacji. Są to prawa ekonomiczne, do których zalicza się m.in. prawo do pracy, prawo do korzystania ze sprawiedliwych i korzystnych warunków pracy, w tym prawo do godziwego i sprawiedliwego wynagrodzenia czy prawo do tworzenia związków zawodowych³⁸. Prawa socjalne obejmują prawo każdego do zabezpieczenia społecznego, włączając w to ubezpieczenia społeczne, a także prawo do wypoczynku, prawo do ochrony zdrowia³⁹. Z kolei prawa kulturalne uwzględniają m.in. prawo do nauki, prawo do uczestnictwa w życiu kulturalnym, prawo do korzystania z osiągnięć rozwoju cywilizacyjnego⁴⁰.

³³ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z dnia 6 grudnia 1966 r., art. 2.1, art. 3 (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167); Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z dnia 16 grudnia 1966 r., art. 2.2, art. 3. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169). Pakty przyjęte i otwarte do podpisu, ratyfikacji i przystąpienia Rezolucją 2200A (XXI) z dnia 16 grudnia 1966 r., w trakcie 21. sesji (1496 spotkanie plenarne) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych. Zob. UN General Assembly, Resolution A/RES/2200A (XXI) [w:] Official Records of the General Assembly, Twenty-first Session, Supplement No. 16 (A/6316), s. 49.

³⁴ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich..., art. 6–9.

³⁵ *Ibidem*, art. 14, 26.

³⁶ *Ibidem*, art. 18.

³⁷ *Ibidem*, art. 22, 25.

³⁸ Międzynarodowy pakt praw gospodarczych..., art. 6–8.

³⁹ *Ibidem*, art. 7.II(d), 9, 12.

⁴⁰ *Ibidem*, art. 13–15.

Przystąpienie do *Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych* oznaczało, że Afganistan, zgodnie z obowiązującym trybem konstytucyjnym i postanowieniami niniejszego paktu, będzie zobligowany do podjęcia stosownych kroków mających na celu przyjęcie odpowiednich środków ustawodawczych lub innych, które okażą się konieczne na rzecz wykonywania praw uznanych w tym dokumencie, tj.:

- zapewnienia każdej osobie, której prawa lub wolności zostały naruszone, skutecznego środka ochrony prawnej, nawet gdy naruszenia dopuściły się osoby działające w charakterze urzędowym;
- zapewnienia, aby prawo człowieka do środka ochrony prawnej zostało określone przez właściwe władze sądowe, administracyjne lub ustawodawcze lub przez inną właściwą władzę przewidzianą w systemie prawnym;
- rozwijania możliwości ochrony praw na drodze sądowej;
- zapewnienia realizowania przez właściwe władze przyznanych środków ochrony prawnej⁴¹.

Na władzy spoczął również obowiązek przedsięwzięcia działań indywidualnych w ramach pomocy i współpracy międzynarodowej, zwłaszcza w dziedzinie gospodarki i techniki, przy wykorzystaniu maksymalnie dostępnych środków łącznie z ustawodawczymi, celem stopniowego osiągnięcia pełnej realizacji praw uznanych w *Międzynarodowym pakcie praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych*⁴².

Mimo podjęcia międzynarodowych zobowiązań praktyka przestrzegania praw człowieka była daleka od stanowionych standardów międzynarodowych. Powodem była przede wszystkim chęć utrzymania władzy przez proradzieckich polityków i tym samym sowieckich wpływów w Afganistanie. Wolności polityczne i obywatelskie praktycznie nie istniały, ponieważ LDPA odgrywała wiodącą rolę w kierowaniu państwem i społeczeństwem. Prasa podlegała kontroli już za rządów Tarakiego, a za czasów Karmala cenzura uległa nasileniu. Krytykę rządu karano więzieniem, nominacje akademickie wynikały z partyjnej przynależności, a nie kwalifikacji merytorycznych, agenci bezpieczeństwa państwowego sprawowali nadzór nad studentami, pracownikami naukowymi i nauczycielami akademickimi, przy czym ci ostatni zwykle byli zastępowani przez Sowietów bez odpowiedniego przygotowania. Program obowiązkowych przedmiotów z filozofii i ekonomii politycznej był opracowywany przez rząd, a zamówienia na książki ideologicznie niepoprawne nie były realizowane. Studentów zobligowano do spędzenia 6 godzin tygodniowo na studiach wojskowych. Ograniczono możliwość

⁴¹ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich..., art. 2.2,3.

⁴² Międzynarodowy pakt praw gospodarczych..., art. 2.1.

poruszania się dziennikarzy zagranicznych, jeśli nie mieli eskorty rządowej. Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego kontrolowało linie telefoniczne i teletekstowe. Niektórych dziennikarzy uznano za szpiegów. Władze miały monopol na jedyne wydawnictwo, nadzorowały również produkcję i dystrybucję papieru. Po 1979 roku system prawny znalazł się pod całkowitą kontrolą afgańskiej służby bezpieczeństwa – Khadamat-e Etela'at-e Dawlati (KHAD) i doradców sowieckich. Tym samym fikcją stało się prawo do skutecznego środka ochrony prawnej, ponieważ o winie decydowała KHAD, a sąd jedynie tę winę potwierdzał i orzekał zgodnie z zaleceniami służby bezpieczeństwa⁴³. Brak przestrzegania międzynarodowych standardów tłumaczy fakt, że władze Afganistanu, tak samo jak Związek Radziecki, nie zdecydowały o przystąpieniu do *Protokołu fakultatywnego do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych*⁴⁴ i tym samym nie uznały właściwości Komitetu Praw Człowieka do przyjmowania i rozpatrywania zawiadomień o naruszeniu przez państwo-stronę któregośkolwiek z praw wymienionych w pakcie⁴⁵.

6 lipca 1983 roku Afganistan przystąpił do *Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej*, która definiuje dyskryminację rasową jako „wszelkie różnicowanie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie z powodu rasy, koloru skóry, urodzenia, pochodzenia narodowego lub etnicznego, które ma na celu lub pociąga za sobą przekreślenie bądź uszczuplenie uznania, wykonywania lub korzystania na zasadzie równości z praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej lub w jakiejkolwiek innej dziedzinie życia publicznego”⁴⁶. W tym samym dniu Demokratyczna Republika Afganistanu złożyła za-

⁴³ *Afghanistan: The Forgotten War...*

⁴⁴ Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966 (UNTS, t. 999, nr 14668, s. 171). Protokół przyjęty Rezolucją 2200A (XXI) z dnia 16 grudnia 1966 r., w trakcie 21. sesji (1496 spotkanie plenarne) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych. Zob. UN General Assembly, Resolution A/RES/2200A (XXI) [w:] Official Records of the General Assembly, Twenty-first Session, Supplement No. 16 (A/6316), s. 49.

⁴⁵ Związek Radziecki przystąpił do protokołu dopiero 1 października 1991 roku, tj. po puczu moskiewskim i rezygnacji Gorbaczowa z funkcji sekretarza generalnego KPZR.

⁴⁶ Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z dnia 7 marca 1966 r., art. 1.1 (Dz.U. 1969, nr 25, poz. 187). Konwencja przyjęta Rezolucją 2106 (XX) z dnia 21 grudnia 1965 r., w trakcie trwania 1406 spotkania plenarnego Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych. Zob. UN General Assembly, Resolution A/RES/2106 (XX) [w:] Official Records of the General Assembly, Twentieth Session, Supplement No. 14 (A/6014), s. 47.

strzeżenie, które przyjęto 1 listopada 1983 roku, zgodnie z art. 20 ust. 1 niniejszej konwencji. Afganistan oświadczył, że nie uważa się związany postanowieniami art. 22, ponieważ zgodnie z tym artykułem w przypadku sporu między dwoma lub więcej państwami będącymi stronami konwencji w sprawie interpretacji i stosowania jej postanowień sprawa mogłaby zostać skierowana do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości na wniosek tylko jednej strony. W związku z tym Afganistan stwierdził, że w przypadku powstania jakiegokolwiek sporu co do interpretacji i wdrażania konwencji sprawa zostanie skierowana do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości tylko wtedy, gdy wszystkie zainteresowane strony zgodzą się na tę procedurę⁴⁷. Przystępując do konwencji, państwo przyjęło obowiązek podjęcia stosownych działań, by wszystkie władze i instytucje publiczne, zarówno ogólnokrajowe, jak i lokalne, jakiejkolwiek osoby bądź grupy osób, a także organizacje nie dokonywały żadnych aktów i nie stosowały praktyk stanowiących dyskryminację rasową przeciwko innym osobom, grupom osób lub instytucjom. Dokonując przeglądu polityki ogólnokrajowej i lokalnej, Afganistan został zobligowany do uchylecia lub unieważnienia ustaw i przepisów, które stwarzają podstawy do dyskryminacji rasowej, a także do zastosowania innych środków w dziedzinie społecznej, gospodarczej, kulturalnej i innej mających na celu likwidację barier między rasami i zapewniających odpowiedni rozwój i ochronę określonych grup rasowych i osób do nich należących poprzez zagwarantowanie im na zasadach równości pełnego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności⁴⁸.

Zobowiązanie Afganistanu do prowadzenia polityki zmierzającej do likwidacji dyskryminacji rasowej we wszystkich jej formach oraz pogłębianie zrozumienia między wszystkimi rasami było szczególnie ważne z uwagi na Hazarów. Począwszy od 1890 roku, ta grupa etniczna była nieustannie wybijana i dyskryminowana przez afgańskie reżimy. W okresie panowania Królestwa Hazarów traktowano jako klasę służących. Przystąpienie do konwencji niewiele jednak zmieniło w ich sytuacji, a praktyka pokazała, że prawo międzynarodowe nie jest respektowane. W latach 80. XX wieku rząd mudżahedinów i inni fundamentaliści dokonali masakry Hazarów w Afshar. Tysiące z nich zabito, a setki zatrzymano lub torturowano w Kabulu i obszarach sąsiadujących. Talibowie rozpo-

---

⁴⁷ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 7 March 1966 (UNTS, t. 660, nr 9464, s. 195); International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination – Reservation by Afghanistan, 1 November 1983 (UNTS, t. 1338, nr A-9464, s. 324).

⁴⁸ International Convention on the Elimination..., art. 2.

częli przeciwko nim dżihad, zabijając ponad 15 tys. ludzi, głównie w prowincjach Mazar-e Sharif, Bamyan, Yakawlang, Herat. W prowincji Bamyan zniszczyli słynny posąg buddy, stanowiący dziedzictwo kulturowe Hazarów. W latach kolejnych masowe mordowanie tej grupy etnicznej utrzymywało się, a rząd próbował ograniczyć ich prawa polityczne, ekonomiczne i kulturalne, co miało zasadniczy wpływ na pogorogorszenie bezpieczeństwa i warunków rozwoju zarówno dorosłych, jak i dzieci⁴⁹.

Za kadencji Karmala, 4 lutego 1985 roku, Afganistan podpisał *Konwencję w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*. Wolność od tortur jest wolnością bezwzględną, która nie podlega żadnym ograniczeniom. Państwo, będące stroną konwencji, jest zobligowane do podjęcia skutecznych środków ustawodawczych, administracyjnych, sądowych i innych celem zapobieżenia stosowaniu tortur na całym terytorium podległym jego jurysdykcji i żadne okoliczności wyjątkowe, tj. stan wojny, groźba wojny, brak wewnętrznej stabilizacji politycznej lub inne sytuacje wyjątkowe, nie mogą stanowić usprawiedliwienia dla ich stosowania⁵⁰. Z przyczyn politycznych, związanych z licznymi aresztowaniami działaczy opozycyjnych, zdobywaniem informacji, wymuszaniem zeznań i stosowanymi w tym celu torturami, konwencja nie została wówczas ratyfikowana. Z chwilą dojścia do władzy w ZSRR Michaiła Gorbaczowa Karmal został odsunięty. Do czasu objęcia urzędu przez Mohammada Najibullaha funkcję tymczasowego prezydenta Afganistanu pełnił dotychczasowy wiceprzewodniczący Rady Rewolucyjnej Haji Mohammad Chamkani. Zmiany polityczne umożliwiły ratyfikację konwencji 1 kwietnia 1987 roku. Przy ratyfikacji Afganistan powołał się na ust. 1 art. 28 konwencji i nie uznał upoważnienia komitetu do badania informacji, które jego zdaniem zawierają w pełni uzasadnione dane o systematycznym stosowaniu tortur, a także prawa do przeprowadzenia poufnego dochodzenia w tym zakresie (art. 20). Zapowiedział również, że zgodnie z ust. 2 art. 30 państwo nie będzie zobowiązane do przestrzegania ust. 1 tego samego artykułu, ponieważ zgodnie z tym ustępem za możliwe uważa się przedkładanie do Międzynarodowego

⁴⁹ Zob. Hazara International, <https://www.hazarapeople.com> (1.05.2022).

⁵⁰ Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania z dnia 10 grudnia 1984 r., art. 2.1.2 (Dz.U. 1989, nr 63, poz. 378). Konwencja przyjęta Rezolucją 39/46 z dnia 10 grudnia 1984 r., w trakcie trwania 39 sesji (93 spotkanie plenarne) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych. Zob. UN General Assembly, Resolution A/RES/39/46 [w:] Official Records of the General Assembly of the United Nations, Thirty-ninth session, Supplement No. 51 (A/39/51), s. 197.

Trybunału Sprawiedliwości sporów, które pozostają w związku z wykładnią lub wdrażaniem postanowień niniejszej konwencji przez jedną z zainteresowanych stron. W sprawie rozstrzygania sporów między państwami-stronami oświadczył, że mogą one zostać przekazane do arbitrażu lub do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości za zgodą wszystkich zainteresowanych stron, a nie tylko przez jedną z nich⁵¹. Z niniejszego zastrzeżenia Afganistan wycofał się dopiero w 2018 roku.

W trakcie dziesięciomiesięcznej kadencji Chamkaniego trwały również prace nad nową konstytucją, którą przyjęto dwa miesiące po objęciu urzędu przez Najibullaha, tj. 30 listopada 1987 roku. Słowo „demokratyczny” zostało usunięte z nazwy państwa, które od tego momentu funkcjonowało jako Republika Afganistanu⁵². Preambuła nowej konstytucji zawierała odniesienie do poszanowania *Karty Narodów Zjednoczonych* i *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*. W rozdziale trzecim zawarto podstawowe prawa i wolności obywateli, m.in. równość praw i obowiązków kobiet i mężczyzn, zakaz tortur i pracy przymusowej, zakaz pozbawiania wolności w zamian za długi, prawo do prywatności korespondencji i rozmów telefonicznych, prawo do udziału w życiu publicznym, prawa wyborcze, wolność myśli i wyrażania opinii, wolność zgromadzania się, prawo do składania petycji, krytyki i sugestii, prawo do pracy. Zrezygnowano również z systemu jednopartyjnego na rzecz pluralizmu politycznego i dążenia do pojednania narodowego przy zachowaniu wiodącej roli Ludowo-Demokratycznej Partii Afganistanu⁵³.

Od czasu wkroczeniu Sowietów w państwie trwał zinternacjonalizowany wewnętrzny konflikt zbrojny, w którym w stosunku do rządu Afganistanu i ZSRR opozycję w różnym okresie stanowiły: *Harakat-i Inqilab-i Islami-yi Afghanistan*, *Hizb-i Islami-yi Afghanistan*, *Hizb-i Islami-yi Afghanistan* – odłam *Khalis*, *Ittihad-i Islami Bara-yi Azadi-yi Afghanistan*, *Jabha-yi Nijat-i Milli-yi Afghanistan*, *Jam'iyat-i Islami-yi Afghanistan*, *Mahaz-i Milli-yi Islami-yi Afghanistan*, *Harakat-i Islami-yi Afghanistan*, *Hizb-i Wahdat*. W 1986 roku, po dwuletnich intensywnych działaniach militarnych, Gorbaczow podjął decyzję o wycofaniu części wojsk. 14 kwietnia 1988 roku zawarto porozumienia genewskie o całkowitym opuszczeniu Afganistanu przez Sowietów do 15 lutego 1989

---

⁵¹ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – Reservation made upon ratification by Afghanistan (UNTS, t. 1465, nr 24841, s. 208).

⁵² Constitution of the Republic of Afghanistan, 9 Qaus 1366 (O.G. nr 660).

⁵³ Constitution of the Republic of Afghanistan, 30 November 1987, Preambuła, art. 5, 38, 42–45, 47–53.

roku⁵⁴. Rozmowy pokojowe pokazały, że o losach państwa nie decydują Afgańczycy, a sam Afganistan jest obszarem rywalizacji i wpływów ZSRR i USA. Nie tylko bowiem nie uwzględniono mudżahedinów w negocjacjach, ale także nie wspomniano o kształcie przyszłego rządu, który pozostawiono losom przyszłej dyplomacji.

Wyprowadzenie wojsk sowieckich oznaczało zakończenie zinternacjonalizowanego wewnętrznego konfliktu zbrojnego, ale nie był to koniec działań zbrojnych, które weszły w kolejną fazę. Mudżahedini zwrócili się bowiem przeciwko rządowym siłom Najibullaha. Towarzyszyła temu postępująca islamizacja, która zaczęła wypierać dotychczasową myśl ideologiczną.

Zakończenie

Od samego początku istnienia Republiki Afganistanu Związek Radziecki dążył do rozszerzenia swoich wpływów w państwie, mimo polityki Dauda, który starał się zmniejszyć zależność od ZSRR. Socjalistyczna indoktrynacja za czasów Tarakiego, drastyczny wzrost liczby radzieckich urzędników i oficerów spowodował, że zastępujący go Hafizullah Amin nie był w stanie uniezależnić Afganistanu od Związku Radzieckiego. Interwencja militarna Sowietów przypieczętowała chęć utrzymania wpływów politycznych, ponieważ wraz ze zwiększeniem liczebności kontyngentu wojskowego wszystkie aspekty rządzenia i sprawowania kontroli w państwie znalazły się pod kontrolą radzieckich doradców.

System prawny wdrażany w Afganistanie wzorowano na systemie Związku Radzieckiego z przywódczą, monopartyjną rolą LDPA. Mimo to Afganistan w dalszym ciągu zmagał się z dualizmem porządku prawnego. Przyjęte kodeks karny i cywilny dopuszczały, oprócz prawa świeckiego, również orzecznictwo prawa szariatu. Tym samym konflikt między prawem islamu a zachodnią koncepcją praw człowieka dotyczący przede wszystkim praw kobiet, wolności od tortur oraz niehumanitarnego traktowania i karaniami, prawa do życia oraz wolności wyznania utrudniał przyjęcie międzynarodowych aktów praw człowieka. Proradzieckie środki utrzymania władzy obejmujące ideologię socjalistyczną pozostawały w sprzeczności z religijnymi i kulturowymi praktykami Afgańczyków, w niektórych przypadkach naruszając nawet mię-

---

⁵⁴ W efekcie porozumień zawartych w dniu 14 kwietnia 1988 r. między Afganistanem, ZSRR, USA i Pakistanem oficjalne wycofanie wojsk radzieckich z terytorium Afganistanu rozpoczęto w maju 1988 roku. Szerzej: O. Oliker, *Building Afghanistan's Security Forces in Wartime. The Soviet Experience*, Santa Monica 2011.

dzynarodowe standardy ochrony praw człowieka. Chcąc załagodzić sytuację, Karmal ogłosił przywrócenie wolności osobistych gwarantowanych przez Podstawowe Zasady Demokratycznej Republiki Afganistanu, mających charakter konstytucji tymczasowej. Jednak praktyka pokazała, że wykonywanie postanowień konstytucji i przestrzeganie międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka wygląda różnie. Chęć utrzymania sowieckich wpływów, systemu monopartyjnego, władzy proradzieckich polityków skutkowały naruszaniem wolności obywatelskich i politycznych, wolności od tortur oraz niehumanitarnego i poniżającego traktowania lub karania, wolności wyrażania opinii, prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawa do przemieszczania się, wolności nauki. Czasowa odwilż za kadencji Chamkaniego, rezygnacja z systemu jednopartyjnego na rzecz pluralizmu politycznego nie trwała jednak długo. Sam fakt, że o przyszłości Afganistanu decydowały ZSRR i USA, pokazał, że na losy i politykę państwa sami Afgańczycy praktycznie nie mieli wpływu.

Wobec przyjęcia międzynarodowego instrumentarium ochrony praw człowieka Afganistan prowadził podobną politykę jak ZSRR, przystępując do paktów praw człowieka, *Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej oraz Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*. Tak samo jak Związek Radziecki nie przystąpił również do *Drugiego protokołu fakultatywnego do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci z 1989 roku*⁵⁵. Istotne różnice widać natomiast w odniesieniu do kwestii kobiet i właściwości Komitetu Praw Człowieka. Podpisanie przez Afganistan *Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet* było znaczącym krokiem w kierunku ich emancypacji, a co za tym idzie, promowania takich praw, jakie miały w społeczeństwie socjalistycznym. Jednakże rola kobiety uwarunkowana prawem szariatu i kulturą, a także sprzeciw części społeczeństwa konserwatywnego i przywódców religijnych spowodowały, że władze Afganistanu nie ratyfikowały konwencji, w przeciwieństwie do ZSRR. Oba państwa nie przystąpiły również do *Protokołu fakultatywnego do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych* i tym

---

⁵⁵ Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aiming at the abolition of death penalty, 15 December 1989 (UNTS, t. 1642, nr 14668, s. 414). Protokół przyjęty Rezolucją 44/128 z dnia 15 grudnia 1989 r. w trakcie trwania 44. sesji (82 spotkanie plenarne) Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych. Zob. UN General Assembly, Resolution A/RES/44/128 [w:] Official Records of the General Assembly, Forty-fourth Session, Supplement No. 49 (A/44/49), t. I, s. 206.

samym nie uznały właściwości Komitetu Praw Człowieka do przyjmowania i rozpatrywania zawiadomień na naruszenie przez państwo-stronę któregośkolwiek z praw wymienionych w pakcie. W praktyce przestrzeganie międzynarodowych standardów dotyczących m.in. prawa do wolnych wyborów, wolności słowa, zgromadzeń, pluralizmu politycznego było fikcją.

Bibliografia

- Afghanistan: The Forgotten War: Human Rights Abuses and Violations of the Laws of War Since the Soviet Withdrawal*, UNHCR, <https://www.refworld.org>, 1.02.1991 (15.07.2022).
- Afghanistan – Union of Soviet Socialist Republic: Treaty of Friendship, Goodneighborliness and Cooperation, signed 5 December 1978 in Moscow* [w:] *International Legal Materials*, t. 19, Cambridge 1980.
- Andrew Ch., Gordijewski O., *KGB*, tłum. z ang. R. Brzeski, Warszawa 1997.
- Assasi Qanun, 9 Mizan 1343 (1964).
- Awdah, *al-Tashri' al-Jina'i al-Islami*, t. 1 i 2.
- Cenda-Miedzińska K., *Stanowisko Afganistanu wobec przyjęcia instrumentów międzynarodowej ochrony praw człowieka*, cz. I: lata 1919–1973, „Polityka i Społeczeństwo”, 2021, nr 2.
- Civil Law of the Republic of Afghanistan, 15 Jadi 1355 (O.G. 1355, nr 353).
- Constitution of the Republic of Afghanistan, 9 Qaus 1366 (O.G. nr 660).
- Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – Reservation made upon ratification by Afghanistan (UNTS, t. 1465, nr 24841, s. 208).
- Crump T., *Brezhnev and the Decline of the Soviet Union*, New York 2014.
- Directive No. 312/12/001 of 24 December 1979 signed by Ustinov and Ogarkov, History and Public Policy Program Digital Archive, A.A. Lyakhovskiy's *Plamya Afgana (Flame of the Afghanistan veteran)*, Moscow 1999, Wilson Center, <https://digital.archive.wilsoncenter.org> (1.07.2022).
- Documents on the Soviet invasion of Afghanistan: e-Dossier no. 4*, Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, November 2001.
- Dupree L., „*Afghanistan under the Khalq*”, *Problems of Communism*, Washington 1979. Hazara International, <https://www.hazarapeople.com> (1.05.2022).
- Hyman A., *Afghanistan Under Soviet Domination 1964–1981*, New York 1982.
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 7 March 1966 (UNTS, t. 660, nr 9464, s. 195).
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination – Reservation by Afghanistan, 1 November 1983 (UNTS, t. 1338, nr A-9464, s. 324).
- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 r. (Dz.U. 1982, nr 10, poz. 71).
- Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania z dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. 1989, nr 63, poz. 378).

- Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z dnia 7 marca 1966 r. (Dz.U. 1969, nr 25, poz. 187).
- Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z dnia 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169).
- Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych z dnia 6 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167).
- Modrzejewska-Leśniewska J., *Afganistan*, Warszawa 2010.
- Oliker O., *Building Afghanistan's Security Forces in Wartime. The Soviet Experience*, Santa Monica 2011.
- Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966 (UNTS, t. 999, nr 14668, s. 171).
- Penal Code of the Republic of Afghanistan, 15 Mizan 1355 (O.G. 1355, nr 374).
- People's Democratic Party of Afghanistan, Central Committee, Political Bureau. Report by Nur Mohammed Taraki, General Secretary of PDPA CC, Presented to the Historical Plenum of Central Committee of the People's Democratic Republic of Afghanistan held on the Sixth of Qaus 1357 (28 November 1978)*, Kabul [w:] A. Arnold, *Afghanistan. The Soviet invasion in perspective*, Stanford 1985.
- Prashad V., *The Darker Nations. A Biography of the Short-Lived Third World*, New Delhi 2007.
- Protocol signed*, „Pravda”, 21.07.1973 [w:] *Current Digest of the Soviet Press*, 29.08.1973.
- Rastin-Tehrani K., Yassari N., *Max Planck Manual on Family Law in Afghanistan*, Heidelberg 2012.
- Regarding the Fundamental Principles of the Democratic Republic of Afghanistan, Declaration dated 14 April 1980 of the Revolutionary Council of Democratic Republic of Afghanistan Regarding the Approval and Announcement of Fundamental Principles of the Democratic Republic of Afghanistan / Ministry of Justice.
- Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aiming at the abolition of death penalty, 15 December 1989 (UNTS, t. 1642, nr 14668, s. 414).
- Taraki N.M., *Basic Lines of Revolutionary Duties of Government Democratic Republic of Afghanistan*, tekst przemówienia radiowego z dnia 9 maja 1978 r. [w:] A. Arnold, *Afghanistan. The Soviet invasion in perspective*, Stanford 1985.
- The Fundamental Principles of the Democratic Republic of Afghanistan, Decision no. 3 dated 14 April 1980 of the Directorate of Revolutionary Council, Decree no. 78 dated 16 April 1980.
- Trade agreement for 1976–1980 between the USSR and Afghanistan, signed 18 June 1976 in Moscow (VT 1976, nr 9).
- UN General Assembly, Resolution A/RES/2106 (XX) [w:] Official Records of the General Assembly, Twentieth Session, Supplement No. 14 (A/6014).
- UN General Assembly, Resolution A/RES/2200A (XXI) [w:] Official Records of the General Assembly, Twenty-first Session, Supplement No. 16 (A/6316).
- UN General Assembly, Resolution A/RES/34/180 [w:] Official Records of the General Assembly of the United Nations, Thirty-fourth Session, Supplement No. 46 (A/34/46).
- UN General Assembly, Resolution A/RES/39/46 [w:] Official Records of the General Assembly of the United Nations, Thirty-ninth session, Supplement No. 51 (A/39/51).

UN General Assembly, Resolution A/RES/44/128 [w:] Official Records of the General Assembly, Forty-fourth Session, Supplement No. 49 (A/44/49), t. I.

Zahrah A., *al-'Uqubah*, Dar al-Fikr al-Arabi, Cairo.

**The position of Afghanistan on the adoption of international protection
of human rights, part II: 1973–1989**

Abstract

The article is the second part of studies showing Afghanistan's path towards adopting international instruments to protect human rights. Based on the acts of national and international law and historical sources, the conditions that led to the state's acceptance or rejection of international human rights treaties during the functioning of the Republic of Afghanistan was analysed. The main research goal is to show the changes in the state's political arena and the internal legal order, which conditioned the accession to the international instruments for the protection of human rights. Particular attention was paid to the state's situation in the context of international relations, including the impact of the Soviet Union on the government of Afghanistan.

Keywords: Afghanistan, human rights, international law, Soviet Union